

Het officie van Augustinus uit Soeterbeeck

Ave Maris Stella – meervoudig leverancier voor wapenspreuken

De introitus: intreden in het huis van God

Latijnse

Liturgie

Het Latijnse officie van Augustinus uit Soeterbeeck

Dr. Vincent Hunink

Begin mei 2021 ontving ik een e-mail met een verzoek namens een Gregoriaans koor uit Nijmegen.¹ Voor de vrouwenschola *Voces Caelestes* had ik al geregeld eerder Latijnse teksten bewerkt en vertaald. Doorgaans bleef dat bij een los gezang, een paar regels moeilijke tekst. Maar nu schreef de leider en dirigent, Hanneke van der Grinten, over een project van geheel andere dimensies. Ze had een groot aantal antifonen gevonden, vertelde ze, in een oud handschrift uit het voormalige klooster Soeterbeeck in Ravenstein (nabij Oss).² De 43 gezangen en melodieën behoorden alle tot het Officie van de Heilige Augustinus, dat in de kerkelijke traditie wordt gezongen op zijn feestdag, oftewel zijn sterfdag): 28 augustus. De vondst inspireerde haar tot het plan de gezangen te ontcijferen, de melodieën te reconstrueren en het officie uiteindelijk live ten uitvoer te laten brengen door *Voces Caelestes*. Hiervoor was onder meer hulp nodig met betrekking tot het Latijn.

Het leek een hele onderneming. Vooral omdat er niet of nauwelijks hulpmiddelen voorhanden zijn, zoals een normale tekstuitleg, laat staan vertalingen en toelichtingen. Gelukkig zijn er wel bruikbare internetbronnen voor teksten uit de Gregoriaanse traditie.³ Helemaal met lege handen stonden we dus niet. Maar pionierswerk bleek het niettemin. Voor mij als classicus, gewend aan omgang met teksten waarop al eeuwen druk wordt gestudeerd en waarvoor dus ook talloze hulpmiddelen bestaan, een welkome uitdaging. Aan mij om vast te stellen wat er nu precies stond, wat het betekende, en waar de teksten eventueel vandaan kwamen. Dit beloofde een stuk 'tekst-bezorging' in optima forma te worden.

PROEF

Als proef bekeek ik de eerste vijf teksten. Het officie opent met een fraaie, bijbels aandoende tekst waarin tegen moeder Jeruzalem (de kerk) wordt gezegd zich te verheugen over haar trouwe dienaar Augustinus. Al snel werd duidelijk dat er veel meer dan 'tekst en vertaling' nodig was.

Het handschrift, dat dateert uit ongeveer 1475, hanteert een spelling die fors afwijkt van het klassieke Latijn. Daardoor bleek een dubbele Latijnse tekst noodzakelijk: eerst een zo getrouw mogelijke transcriptie van het

manuscript (inclusief aanduidingen van de pagina's), dan een gefatsoeneerde, genormaliseerde tekst met voor moderne lezers vertrouwde interpunctie en hoofdletters. Ook aan de kant van de vertaling leek een verdubbeling wenselijk. Om te beginnen was, minstens voor het koor, een heel tekstgetrouwe, schoolse vertaling dienstig, die het Latijn zo dicht mogelijk volgt. Maar als vertaler kon ik het daarbij moeilijk laten: voor mij was het essentieel om een vertaling toe te voegen die ook de literaire en eventueel spirituele lagen van de tekst tot uitdrukking zou kunnen brengen. Tweemaal Latijn, tweemaal Nederlands. En daarbij bleef het niet. Veel teksten vroegen om nadere uitleg en verklaring, voorafgegaan door een liturgische beschrijving, die inging op de plaats van de tekst binnen het Officie. Per stukje handschrift levert dat uiteindelijk zes teksten op. Tekst [1] ziet er dan als volgt uit.

[f.133v] Letare mater nostra iherusalem quia rex tuus dispensato [f.134r] rem strenuum et ciuem fidelissimum de seruitute babilonis tibi redemit augustinum

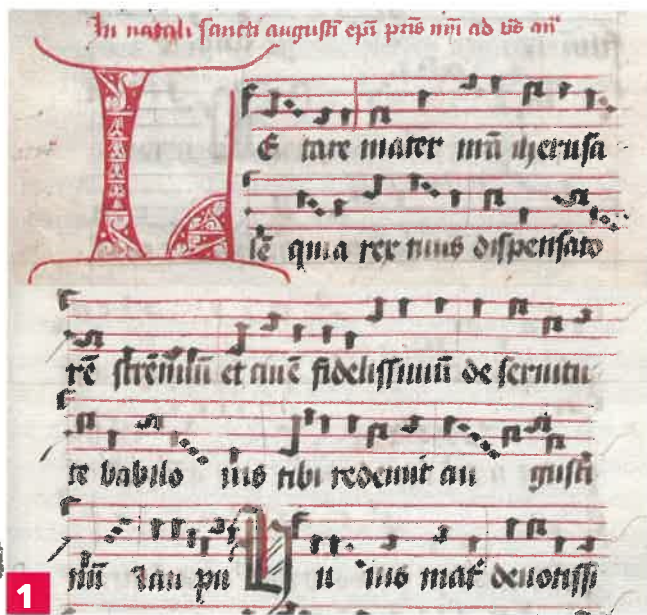
Laetare, mater nostra Jerusalem, quia rex tuus dispensatorem strenuum et ciuem fidelissimum de seruitute Babylonis tibi redemit, Augustinum.

'Verheugt u, moeder van ons, Jeruzalem, omdat uw Koning een flinke bedienaar en zeer trouwe burger uit de slavernij van Babylon voor u heeft vrijgekocht: Augustinus.'

'Verheug u, moeder Jeruzalem!
Uw koning heeft een energieke dienaar
en trouwe burger uit zijn slavernij in Babylon
voor u vrijgekocht: Augustinus.'

Antifoon (1). Thema: Augustinus' afwending van wereldse genoegens. Evocatie van Augustinus' eerste schreden op weg naar het christendom, via een terugblik op zijn hele leven.

¶ Moeder... Jeruzalem: symbool voor de kerk, formeel de aangesprokene in deze tekst. ¶ Babylon: de

stad staat bij Augustinus symbool voor de 'zondige wereld', bijvoorbeeld in meer *Confessiones* 2,8.

De eerste vijf teksten van de proef leverden geen noemenswaardige problemen op bij de interpretatie. De gezangen beschrijven in algemene bewoordingen de 'Werdegang' van Augustinus en luiden de feestdag in.

BESTAANDE TEKSTEN

Vervolgens werden nadere afspraken gemaakt en kwam het project goed op stoom. Nog maar 38 gezangen te gaan! Al snel bleek dat we rekening moesten houden met 'intertekstualiteit': in veel gezangteksten wordt niet volstaan met algemene bewoordingen, maar gebruikt de tekstschrijver citaten uit bestaande bronnen. Dat is natuurlijk niet altijd meteen een echt probleem. Zo wordt in [7], de opening van de Completen, een bijbelcitaat verwerkt: het 'Waak en bid...' uit Marcus 13,33. Er is niet veel bijbelkennis voor nodig om zulke citaten te herkennen. Maar in [8] wordt het al iets ingewikkelder. Daarin wordt namelijk gevarieerd op een tekst van Augustinus zelf, de beroemde en geliefde openingszin van zijn *Confessiones*. Maar die zin is op zichzelf al een variatie op twee bijbelcitataten. De korte tekst uit het officie vraagt zodoende toch om tamelijk veel uitleg.⁴

Magnus Dominus et laudabilis ualde, et sapientiae eius non est numerus, qui de tenebris gentium lumen ecclesiae suae uocauit Augustinum.

'Groot (is) de Heer en zeer lovenswaardig, en van zijn wijsheid is er geen getal: Hij die uit de duisternissen

van de heidenen het licht van Zijn Kerk, Augustinus, heeft geroepen.'

Antifoon bij inleidend gebed. Thema: lof van God en van Augustinus. Combinatie van meervoudig citaat en lofzang. Citaat uit Psalm 144(145),3: Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis eius non est finis; in combinatie met Psalm 146(147),5: Magnus Dominus noster et magna uirtus eius, et sapientiae eius non est numerus. Beide psalmcitataten zijn door Augustinus zelf verwerkt in de opening van zijn *Confessiones* (1,1): Magnus es, Domine, et laudabilis ualde; magna uirtus tua et sapientiae tuae non est numerus.

In de rest van het officie blijken de *Confessiones* voor de tekstschrijver een welkome bron te zijn geweest, waaraan hij bruikbare citaten heeft ontleend voor de gezangen. Een typisch voorbeeld van de manier waarop hij daarbij te werk gaat, is [19] een antifoon uit de Tweede Nachtwake.

Inde ubi tempus aduenit quo nomen eum dare oportebat, relicto rure Mediolanum remeans baptizatus est a beato Ambrosio fugitque ab eo sollicitudo uitae praeteritae.

'Toen daarna de tijd aanbrak waarop hij zijn naam moest opgeven, verliet hij het landgoed, keerde terug naar Milaan en werd gedoopt door de gelukzalige Ambrosius, en de zorg om het vroegere leven vluchtte van hem weg.'

Antifoon (2,2). Thema: doop (1): de doop door Ambrosius in 387. Bewerking van twee zinnen uit *Confessiones* 9,14 (de eerste direct aansluitend bij antifoon 2,1): Inde ubi tempus aduenit quo me nomen dare oportet, relicto rure Mediolanum remeauimus (...) et baptizati sumus et fugit a nobis sollicitudo uitae praeteritae.

De Latijnse tekst van het gezang volgt vrij accuraat de tekst van Augustinus zelf, maar met één beslissende aanpassing. Het relaas van Augustinus is gesteld in de eerste persoon enkelvoud: Augustinus zelf vertelt over zijn leven, zijn boek is minstens ten dele autobiografisch van aard, het is een 'ik-boek'. In een liturgisch officie is dat in die precieze vorm niet bruikbaar: de tekst wordt gezongen door gelovigen (in het geval van Soeterbeek: nonnen), ter viering van de feestdag van een heilige. De gekozen ingreep is even doeltreffend als simpel: de tekstschrijver verandert alle vormen van de eerste persoon, zowel enkelvoud als meervoud, in de derde persoon.

OFFICIE EN HANDGESCHRIFT

Verderop in deze bijdrage komen nog meer voorbeelden van teksten en intertekstualiteit. Nu is het goed om even pas op de plaats te maken voor wat achtergrondinformatie. Allereerst iets over het officie van Augustinus.⁵ Dat betreft zoals gezegd een verzameling gezangen voor de verschillende onderdelen van het getijdengebed voor 28 augustus. Het vormt geen compleet geheel van alle voor die dag gebruikte teksten, maar geeft alleen de wisselende teksten, vooral antifonen en responsories. De gewone teksten, zoals die van de psalmen, wisselen uiteraard niet en worden in de handschriften dan ook niet uitgeschreven. In het Soeterbeek-handschrift zijn wel korte aanduidingen te vinden van die psalmen. Zo is na tekst [1] een verkorting te zien voor *Laudate pueri*, een verwijzing naar psalm 112 (113). Voor de gebruikers van het handschrift was dit glashelder, ook zonder toegevoegde nummering van de psalm.

Tot vrij recent was het onduidelijk wie er voor de teksten van het officie verantwoordelijk was. Pas in de loop van de 20e eeuw is aannemelijk gemaakt dat het auteurschap kan worden toegewezen aan Rupert van Deutz (ca. 1075-1129), een productief middeleeuws geleerde, theoloog en schrijver.⁶ Er zijn parallellen te vinden tussen het officie en enkele teksten over Augustinus van zijn hand. De meest waarschijnlijke hypothese is dat Rupert het officie samenstelde op uitdrukkelijk verzoek van de Augustijnse orde.⁷

Het officie kende al snel na zijn ontstaan een brede verspreiding, ook buiten boeken die door Augustijnen werden gebruikt,⁸ en er bestaan dan ook heel wat handschriften die de teksten van het officie bevatten. Het project van *Voces Caelestes* was evenwel niet gericht op een tekstkritische uitgave van de tekst waarin alle, of minstens vele, handschriften werden meegenomen. Het concentreerde zich uiteindelijk, zoals vermeld, op een enkel handschrift, namelijk het *antiphonarium estivale* uit de collectie Soeterbeek (IV,21). Daarmee knoopte het werk aan bij de levende liturgische praktijk van één gemeenschap, de zusters van Soeterbeek.

Oorspronkelijk leefden de zusters in Nederwetten bij Eindhoven (vanaf 1448), vanwaar ze al snel (1462) verhuisden naar Nuenen. Na roerige jaren verhuisde uiteindelijk (vanaf 1732) de hele gemeenschap naar het klooster Soeterbeek bij Ravenstein. Aan de lange geschiedenis kwam een einde in 1997, toen de laatste zusters het klooster moesten opgeven, waarna Soeterbeek inclusief boekenbezit werd geschonken aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De boeken gingen als collectie naar de Universiteitsbibliotheek, het klooster werd verbouwd tot een vergader- en conferentiecentrum dat nog steeds in gebruik is.⁹

CONFESSIONES

In het Augustinus-officie wordt veel gebruik gemaakt van stukjes tekst uit de *Confessiones*, zoals al bleek uit de inleidende voorbeelden. In dat boek staat Augustinus' eigen leven, tot aan zijn doop in Milaan in 387, centraal. De kerkvader gaat diep in op uiterlijke en vooral innerlijke aspecten van zijn leven. Boeken lang zijn we als lezers getuige van zijn moeizame speurtocht naar waarheid en zuiverheid, naar God. De *Confessiones* vormen meeslepende literatuur, die geen lezer koud laat.

Geen wonder dus dat Rupert van Deutz regelmatig stukjes tekst over Augustinus juist aan dit boek ontleent. We zagen al dat hij hierbij waar nodig kleine ingrepen pleegt, zoals het consequent veranderen van de Latijnse uitgangen om alles in de grammaticale derde persoon te krijgen. In het volgende voorbeeld, tekst [10], valt nog iets anders op.

Insinuavit ergo per litteras sancto uiro Ambrosio praesens uotum suum, ut moneret quid sibi de libris sanctis legendum esset, quo percipiendae Christianae gratiae aptior fieret atque paratior.

'Dus bracht hij de heilige man Ambrosius per brief op de hoogte van zijn huidige wens, dat hij (Ambrosius) hem (Augustinus) zou opgeven wat hij uit de Heilige Schrift moest lezen om beter geschikt en beter voorbereid te zijn voor het verkrijgen van de christelijke genade.'

Antifoon (1,2). Thema: tussen bekering en doop (1): vraag naar bijbellectuur. *Bewerking van Confessiones 9,13: Et insinuavi per litteras antistiti tuo, viro sancto Ambrosio, pristinos errores meos et praesens uotum meum, ut moneret quid mihi potissimum de libris tuis legendum esset, quo percipiendae tantae gratiae paratior aptiorque fierem.*

Een snelle vergelijking van Augustinus' eigen tekst en de officietekst leert dat de brontekst niet integraal wordt overgenomen. De officiemaker laat enkele markante woorden en frasen weg (*pristinos errores meos, antistiti tuo, potissimum*), voegt een enkel woordje toe (*ergo*), verandert woordjes (*libris tuis > libris sanctis; tantae gratiae > Christianae gratiae*) en draait tweemaal de volgorde om (*viro sancto > sancto viro, paratior aptiorque > aptior atque paratior*). Vooral dat omdraaien oogt wat merkwaardig. Het is niet direct duidelijk wat de auteur hiermee precies beoogde. Misschien vond hij het simpelweg beter klinken, of gaf de melodie hem de omzetting in. Het citaat is nog duidelijk herkenbaar als Augustinus-tekst,

maar er is redactioneel op een aantal punten iets mee gedaan. Rupert voelde zich vrij om de tekst naar zijn hand te zetten. Opvallend genoeg blijft hij die tekst wel letterlijk citeren zodra woorden worden toegeschreven aan God, zoals in [12] 'Cibus sum grandium, cresce et manducabis Me' ('Ik ben voedsel van de groten; groei en je zult Mij eten') een citaat uit *Confessiones* 7,16.

ANDER WERK

In de loop van het officie verschijnt nog een andere bron, buiten Augustinus' eigen werk. In de gezangen [32] en [33], een responsorie met bijbehorend vers uit de derde Nachtwake, verschuift het perspectief haast ongemerkt

naar Augustinus' moeder Monnica. Ik citeer hier alleen even de vertaling.

Nadat hij de genade van het doopsel had ontvangen kwam hij terecht in Ostia aan de Tiber, samen met zijn moeder. Zij spraken alleen en heel aangenaam, en met de mond van hun hart stonden zij open naar de verheven stromen van de bron van leven, en bij die woorden werd deze wereld met al zijn genietingen waardeloos. [32]

"Toen zei zij tegen haar zoon: "Ik heb al in niets meer in dit leven genoeg, nu ik jou zie als dienaar van Christus, nadat je het aardse geluk hebt veracht." [33]

Beide teksten grijpen nog terug op de *Confessiones*. Het zijn bewerkingen en combinaties van verschillende frasen uit 9,22-26, vooral 9,22 en 9,26. Maar in de erop volgende responsorie [34] is er geen link meer met dat werk.

Verbum Dei usque ad ipsam suam aegritudinem inpraetermisse, alacriter et fortiter, sana mente sanoque consilio in sancta ecclesia praedicabat. Membris omnibus sui corporis incolumis, integro aspectu atque auditu, coram positis fratribus et orantibus dormiuit cum patribus suis.

"Tot aan haar ziekte verkondigde ze onophoudelijk Gods woord, enthousiast en dapper, met gezonde geest en gezond oordeel, in de heilige Kerk. Met alle ledematen van haar lichaam ongeschonden, in het volle bezit van haar gezicht en gehoor, terwijl de broeders aanwezig waren en baden, is zij "met haar vaderen ontslapen".

Responsorie (3,3). Thema: terugkeer richting Africa en overlijden van Monnica (4): haar einde.

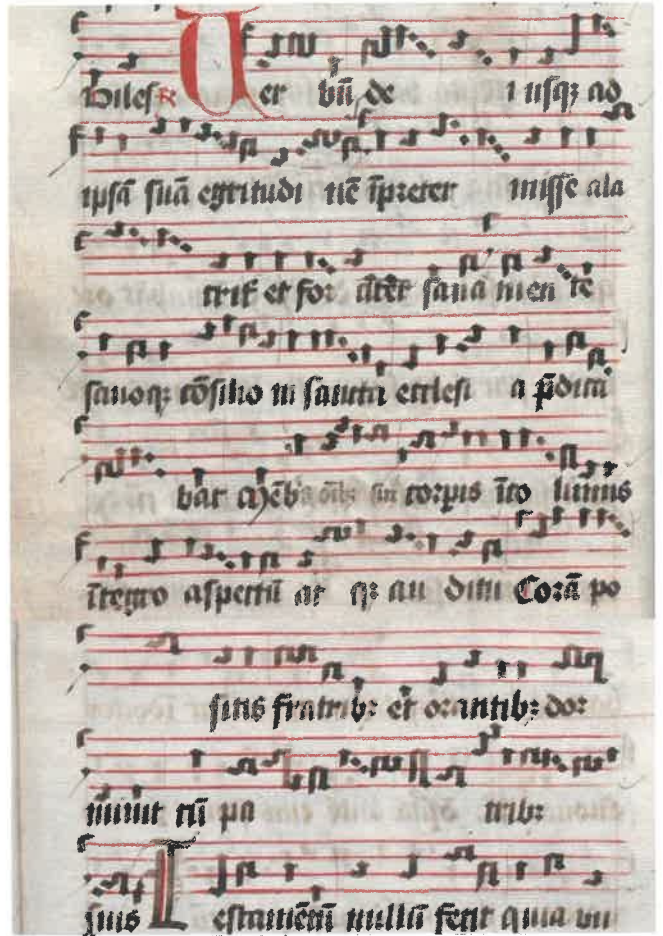
Hier blijkt Rupert een kleine truc te hebben uitgehaald. Hij citeert hier namelijk uit de levensbeschrijving van Augustinus door diens leerling Possidius. In *Vita Augustini* 31 staat het volgende:

Verbum Dei usque ad ipsam suam extremam aegritudinem inpraetermisse, alacriter et fortiter, sana mente sanoque consilio in ecclesia praedicauit. Membris omnibus sui corporis incolumis, integro aspectu atque auditu et, ut scriptum est, nobis adstantibus et uidentibus et orantibus dormiuit cum patribus suis.

'Het woord van God heeft hij tot aan zijn laatste ziekte onafgebroken, enthousiast en dapper in de kerk verkondigd, steeds helder van geest en helder

Augustinus zelf
had dit eresaluut
vermoedelijk royaal
goedgekeurd

van oordeel. Met alle ledematen van zijn lichaam intact, in het volle bezit van zijn gezicht en gehoor, en in onze aanwezigheid, onder onze ogen en tijdens onze gebeden is Augustinus, gelijk geschreven staat, met zijn vaderen ontslapen na een leven in gezegende ouderdom'.

Possidius' tekst gaat over Augustinus zelf! Maar gezien de structuur van het officie zijn de woorden in het responsorie onmiskenbaar toegepast op Monnica, hoewel er niets van bekend is dat zij in de kerk het woord Gods zou hebben verkondigd. Ook de beschrijving van haar einde klopt niet met wat Augustinus daarover vertelt.

De aansluitende tekst [35] gaat eveneens over Monnica, opnieuw met dank aan een hergebruikt stukje Possidius, dat eveneens gaat over Augustinus zelf (Vita 31).

Dat het in deze twee teksten inderdaad gaat om Monnica wordt bewezen door tekst [36], een antifoon uit de Lauden. Deze opent met de woorden *Post mortem matris reuersus est Augustinus ad agros proprios*, ('Na de dood van zijn moeder keerde Augustinus terug naar zijn eigen landerijen'), een bewerking van Possidius, Vita 3. De laatste teksten van het officie behandelen verdere episodes uit Augustinus' leven van na 387, steeds met gebruikmaking van stukjes uit Possidius' laatantieke biografie.

Augustinus' overlijden vormt, letterlijk, het slot van de laatste antifoon [42]: *obdormiuit in pace* ('hij ontsliep in vrede').

Wie het geheel van de teksten overziet begrijpt gemakkelijk waarom Rupert van Deutz de overstap maakte van de *Confessiones* naar Possidius. Augustinus' eigen werk behandelt zijn leven slechts tot 387. Om ook iets te memoreren uit de laatste 33 jaar van dat leven moest hij dus wel een andere bekende bron gebruiken. De veelgelezen Augustinus-biografie was hier een voor de hand liggende kandidaat.

Minder evident is de achtergrond van zijn tamelijk drastische ingreep bij de hierboven besproken teksten over Monnica, [34] en [35]. Toch is ook hier een verklaring mogelijk. Binnen de Augustijner orde was er vanzelfsprekend veel aandacht en eerbied voor Augustinus' moeder Monnica. Zeker in gemeenschappen van Augustijner zusters zal zij een duidelijke voorbeeldfiguur en een identificatiemodel zijn geweest. Ook in de prozateksten van Rupert over Augustinus is er aandacht voor haar.

Zo is het dan ook begrijpelijk dat Monnica in de loop van het Augustinusofficie een paar speciaal aan haar gewijde teksten krijgt. In principe had de auteur natuurlijk best iets kunnen citeren uit Augustinus' uitvoerige relaas over zijn moeders dood in *Confessiones* 9,27-37. Maar die passage lijkt bij nadere lectuur niet bijzonder geschikt hiervoor. Augustinus schrijft daar persoonlijk en zijn toon is overwegend emotioneel. En ook inhoudelijk komt het niet allemaal zo goed uit. Zo lijken de overwegingen over

het huwelijk van Monnica (28, 37) minder opportuun in een officie. Het is voorstelbaar dat Rupert daarom heeft teruggegrepen op twee frasen over 'voorbeeldig kerkelijk gedrag' van Augustinus en die heeft ingezet voor Monnica. Augustinus zelf had dit ertelooi vermoedelijk royaal goedgekeurd.

HYMNE

Het werk aan de tekst kreeg een tweeledige afronding. Ten eerste werd het hele officie, zoals van meet af aan de bedoeling was, uitgevoerd door *Voces Caelestes* onder leiding van Hanneke van der Grinten. Dat gebeurde op 17 en 18 juni 2023 in de kapel van Soeterbeek, tijdens een groots opgezet evenement *24 uur Soeterbeek*, met lezingen en workshops, waarbij deelnemers ook de maaltijden gebruikten in de vroegere refter en konden overnachten in de voormalige cellen. Wie een goede indruk van het geheel wil krijgen kan terecht op de website van *Kloostermagazine.nl*.¹⁰ Op de pagina gewijd aan het evenement is onder meer een drietal podcasts te vinden met geluidsopnamen van het koor, fragmenten uit de lezingen van verschillende sprekers en reacties van deelnemers. Daarnaast heeft de afdeling Erfgoed van de Radboud Universiteit een boekpublicatie verzorgd met alle teksten van de gezangen, inclusief fullcolour afbeeldingen van het handschrift IV,21. In het boek zijn ook korte inleidingen opgenomen over het boekenbezit van Soeterbeek en de gezangen voor Augustinus. Verder gaat Hanneke van der Grinten uitvoerig in op de vaststelling van de melodieën.

Voces Caelestes treedt op in Soeterbeek. Foto door Ineke Teunissen.

Op de tekst van het Augustinus-officie in het Soeterbeeckse handschrift volgt voor de echte liefhebbers overigens nog een bonus. Het betreft een hymne op Augustinus.

O rex altissime,
Deus mirabilis,
tibi psallentibus
assis placabilis,
dum laudes praesulis
Augustini canimus
– fac ut cum uocibus
concordet animus! –,
qui clari calicis
ebrius poculis
internis mystica
conspexit oculis,
quae post fidelibus
ructaut populus.

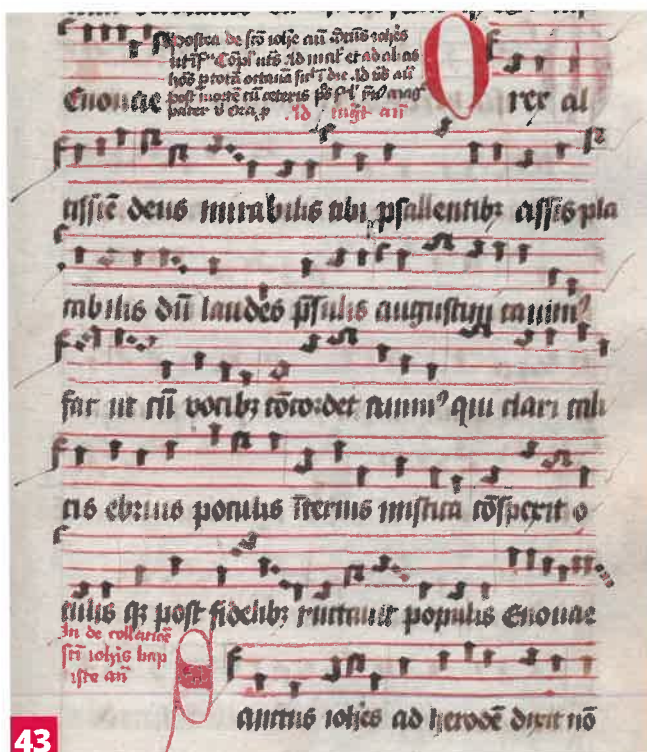
Dit gedicht in een vaste metrische vorm maakt geen deel meer uit van het officie van Augustinus' *dies natalis* maar is bestemd voor zijn octaaf (4 september). Het is, zoals dat in een hymne hoort, een lofzang op Augustinus als verkondiger.¹¹ De Latijnse tekst bestaat uit veertien versregels van elk twee dactyli, met een duidelijk intensiteitsaccent zonder de klassieke aandacht voor de lengte van lettergrepen.

Om deze bijdrage passend af te sluiten volgt uiteraard nog de vertaling. Voor de gelegenheid nu eens niet de

letterlijke werkvertaling maar de meer literaire versie. Hierin zijn de verzen weergegeven door een dactylus en een trochee per regel.¹²

U, hoogste koning,
God goedertieren
nu wij hier zingen,
zij ons genadig,
als wij hem loven:
onz' Augustinus
(laat onze woorden
ook in ons hart zijn!).
Hij dronk de kelk van
zuivere kennis,
zag met zijn geestooog
diepe geheimen,
die hij nadien voor
't kerkvolk vertolkte.

Hopelijk blijft de uitvoering van het officie van Augustinus geen eenmalig avontuur. Misschien kan het in de komende jaren vaker ten gehore worden gebracht. Er ligt in ieder geval materiaal voor klaar.

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op het onlangs verschenen werk *Officie van Augustinus, gezangen uit de collectie Soeterbeeck*, geredigeerd door Johan Oosterman en Vincent Hunink, Radboud Erfgoed, Nijmegen 2023; ISBN 9789082930429. Van deze uitgave is nog een beperkt aantal exemplaren beschikbaar voor lezers van dit Bulletin. Tegen betaling van €10 voor druk- en verzendkosten wordt het u toegestuurd, zolang de voorraad strekt. Stuurt u daartoe eerst een e-mail met uw naam en adresgegevens aan carptim@outlook.com.

Voor meer informatie over het werk van dr. Hunink én gratis downloadbare vertalingen, zie www.vincenthunink.nl

Wilt u meer te weten komen over de zanggroep Voces Caelestes? Ga dan naar www.vocescaelestes.nl

NOTEN

- 1 Deze bijdrage is de schriftelijke uitwerking van een voordracht op de ledendag van de Vereniging voor Latijnse Liturgie te 's-Hertogenbosch op zaterdag 10 mei 2024.
- 2 De gehele tekst van het handschrift (IV,21) is digitaal ontsloten. De PDF is gratis te lezen en te downloaden via: <https://edu.nl/jtmnn>. (De verkorte link verwijst naar [https://wwwextern.ubn.ru.nl/BookReader/MMUBN000008_Hs%20452%20\(IV%2021\)/#page/276/mode/2up](https://wwwextern.ubn.ru.nl/BookReader/MMUBN000008_Hs%20452%20(IV%2021)/#page/276/mode/2up)). Het Augustinus-officie is te vinden vanaf folio 133v, wat overeenkomt met pagina 276 van de PDF.
- 3 Een onschatbaar rijke bron is bijvoorbeeld <https://cantusdatabase.org/>.
- 4 Ten behoeve van het leesgemak wordt in deze bijdrage bij het citeren verder volstaan met de genormaliseerde Latijnse tekst, de werkvertaling en de beschrijving.
- 5 Eigenlijk is het beter te spreken van een officie voor Augustinus. Dat zou het mogelijke misverstand uitsluiten dat de kerkvader zelf de auteur of initiator van het officie was. Niettemin hanteert de katholieke traditie in officie-benamingen het woord van.
- 6 Vergelijk vooral: Martijn Schrama OSA, 'The office in honour of Saint Augustine: an unknown work of Rupert of Deutz', in: *Augustiniana* 54, 2004, 589-651. Zie ook een internet-bijdrage van Ingrid van Neer-Bruggink op de site www.familiaaugustiniana.nl (zoek op 'officie' of gebruik de volgende verkorte link: <https://edu.nl/phmpk>).
- 7 Schrama 2004, 627.
- 8 Schrama 2004, 603-4 geeft een aantal voorbeelden.
- 9 Zie <https://wwwextern.ubn.ru.nl/soeterbeeck/index.php> en <https://www.ru.nl/services/vergader-en-conferentiecentrum-soeterbeeck>.
- 10 Zie <https://edu.nl/38gvy> (de verkorte link verwijst naar: <https://kloostermagazine.nl/24-uur-soeterbeeck-het-ritme-van-het-kloosterleven-van-vespers-tot-vespers-deel-3-slot-klooster-en-erfgoed>).
- 11 In andere handschriften is ook een variant op dit gezang te vinden, toegespitst op Augustinus' moeder Monnica, met de nodige aanpassingen in vooral de tweede helft: *O rex altissime, / deus mirabilis, / tibi canentibus / esto placabilis, / dum matris prosulis / Augustini canimus / laudes, ut vocibus / concordet animus: / que sancti spiritus / ebria poculis / implevit placita / divinis oculis. / o mater Monica, / succurre filius* (bron: <https://cantusdatabase.org/chant/557848>). De slotwoorden *succurre filius* lijken grammaticaal moeilijk te duiden, maar zijn in handschriften voor zo ver ik kan zien, steeds zo gespeld. Een kleine mogelijke verbetering zou zijn: *succurre filiis* 'kom uw zonen en dochters te hulp.'
- 12 In regel 6 van het origineel moet *Augustini* worden gelezen als drie lettergrepen in plaats van vier, dus ongeveer als *Augstini*. In de vertaling wordt op de betreffende plaats iets opzichtiger gesmokkeld met het metrum.

*Hij dronk de kelk van
zuivere kennis,
zag met zijn geestoog
diepe geheimen,
die hij nadien voor
't kerkvolk vertolkte.*